

מוזיאונים ומרכזי מבקרים כסביבת לימוד

עקרונות ודוגמאות יישום במוזיאון ארץ ישראל

משרד החינוך, המינהל הפדגוגי, האגף לתכניות לימודים, ירושלים התש"ס

פיתוח וכתובה: גיל גרטל, האגף לתכניות לימודים בשיתוף הצוות הדידקטי בע"מ
נעם אבן, האגף לתכניות לימודים בשיתוף הצוות הדידקטי בע"מ
ד"ר ניר אוריון, מכון ויצמן למדע

צוות היגוי:

האגף לתכניות לימודים: דוד סלע

זאב שטסל

מוזיאון ארץ ישראל: ליטל ראובני-וילנר

רחל בונפיל

הדוגמאות עובדו לפי עבודותיהם של המורים:

יובל גדות

עליזה דיין

לאה (קוקה) זמל

אפרת ליבמן

רות קלונר [אגף החינוך במוזיאון ארץ ישראל]

יעל קלי

אשל קליינהאוז

ליזה קסטרו

עריכה לשונית: נעמי פרידמן

עיצוב עטיפה: ציפי פסחוביץ

סדר ולוחות: ארט פלוס, ירושלים

תוכן העניינים

הקדמה / 4

שימוש במוזיאונים ובמרכזי מבקרים כסביבת לימוד

דגשים למורים / 5

מודל עבודה לפיתוח מערכי שיעור במוזיאון / 16

מערכי שיעור במוזיאון ארץ ישראל

ארוצה נא ואבשרה – שיעור במקרא / 18

נר לרגליהם – שיעור במדע וטכנולוגיה / 25

עדשים כדינרי זהב – שיעור בהיסטוריה / 30

בזעת אפיך תאכל לחם – שיעור בגיאוגרפיה / 37

ממשפחה לקהילה – שיעור בארכיאולוגיה / 43

הסלעים של אזור מגורינו – שיעור במדע וטכנולוגיה / 49

נספח: שלבים במודל העבודה

השתלמויות מורים ומדריכים במוזיאון / 53

מיפוי תחנות לימוד במוזיאון ארץ ישראל / 57

מיפוי תכניות לימודים בהתאמה למצאי במוזיאון / 64

הקדמה

חוברת זו היא השלישית בסדרת פרסומים בנושא סביבת הלימוד החוץ-כיתתית. בחוברת הראשונה, **הוראה בסביבת הלימוד החוץ כיתתית** (משרד החינוך, תשנ"ו), הוגדרו העקרונות להוראה מחוץ לכיתה בליווי מערכי שיעור חוץ-כיתתיים במקצועות לימוד אחדים.

בחוברת השנייה, **מיפוי תכניות לימודים בהתאמה להוראה מחוץ לכיתה** (משרד החינוך, תשנ"ח), הוגדרה התרומה של הסביבה החוץ-כיתתית לתהליך הלמידה בליווי דוגמאות למיפוי נושאים מתוך תכנית הלימודים שראוי ללמד מחוץ לכיתה.

החוברת שלפניכם ממוקדת בסביבת לימוד אחת: **המוזיאון**. נבחר מיד כי המונח 'מוזיאון' אינו מוגדר כל צורך, ואנו מתכוונים כאן לקשת רחבה של מוסדות אשר מאפשרים ביקורי קהל. עניין זה נדון בהרחבה בחלק הראשון של החוברת.

מטרת החוברת – להציג למורים דגם עבודה ודוגמאות של פיתוח מערכי שיעור בסביבת המוזיאון, אשר תואמים את הצרכים של תלמידים במסגרת בית ספרית. בחוברת בחרנו להתמקד במוזיאון ארץ ישראל בתל אביב. עם זאת, אנו מציבים את החוברת כמודל שניתן ליישום בכל מוזיאון או מרכז מבקרים אחר.

בחלק הראשון של החוברת מוגדרים המאפיינים של המוזיאון ומרכז המבקרים כסביבת לימוד, והמסקנות הנובעות מכך לגבי הפיתוח של מערכי שיעור חוץ-כיתתיים. **בחלק השני** תמצאו דוגמאות ליישום של העקרונות הנלמדים: חמישה מערכי שיעור חוץ-כיתתיים במוזיאון ארץ ישראל, המתאימים למקצועות הוראה שונים. **בנספח** מפורטות דרכי העבודה שבהן השתמשנו בעת פיתוח מערכי שיעור במוזיאון ארץ ישראל: תכנית ההשתלמות שעברו מדריכי המוזיאון להיכרות עם צורכי התלמידים והמורים; תכנית ההשתלמות שעברו מורים ומורי-מורים להיכרות עם מאפייני סביבת הלימוד במוזיאון; מיפוי תחנות הלימוד במוזיאון ארץ ישראל ותהליך מיפוי תכניות הלימודים.

פיתוח החומרים נעשה בשיתוף פעולה עם רבים, ובהם צוות אגף החינוך במוזיאון ארץ ישראל, מורים ומורי-מורים. בכל פרק בחוברת צוינו שמותיהם של המסייעים בהכנתו. תודתנו לכולם.

שימוש במוזיאונים ובמרכזי מבקרים כסביבת לימוד

דגשים למורים

גיל גרטל ונעם אבן*

במבוא אנו מבקשים להציע כיצד להשתמש במוזיאון ובמרכז המבקרים כסביבת לימוד לתלמידים במסגרת בית ספרית. תחילה מוצג המוזיאון ומאפייניו הייחודיים. בחלק השני מוצגים הקשיים הקיימים במוזיאון, כשמשמשים בו כסביבת לימוד. בחלק השלישי מוצגים פתרונות אפשריים, אלה שהדריכו אותנו בפיתוח ההשתלמויות למורים ולמדריכים ובפיתוח השיעורים החוץ כיתתיים המתוארים בהמשך החוברת.

סביבת הלימוד במוזיאון היא אחת מכמה סביבות לימוד חוץ כיתתיות. אוריון הציע להבחין בין סביבות לימוד חוץ כיתתיות פתוחות לסביבות לימוד סגורות, הנבדלות בזמינות של התופעות ובעוצמת ההפרעות.¹

את הסביבה הפתוחה, הטבעית והעירונית, קשה לנצל לצורכי הוראה משום אופייה המשתנה. לעולם ייתכנו בה שינויים בלתי צפויים הנובעים מחילופי העונות, משעות היממה ומהפיתוח שנעשה בידי האדם. מקשה גם העובדה, שתשומת לבם של התלמידים מוסחת על ידי גורמים שונים כגון פרטי נוף רבים ומגוונים, רעש מזדמן וקשיים הנובעים ממזג האוויר.

הסביבה הסגורה, למשל במוזיאון, אמורה להציע פתרונות לקשיים שהוצגו. אנו נוטים להניח שמתכנני התצוגה במוזיאון דאגו לבודד את המוצגים מהפרעות שונות, וכן, שהתופעות שנקבע להן מקום בתצוגה יהיו זמינות לתלמידינו.

סוגיה זו תיבחן במאמר במטרה לשכנע את המורים לנקוט ארבע דרכי פעולה: מעורבות המורים בתכנון ההדרכה במוזיאון, קישור הלמידה במוזיאון לתכנית הלימודים בכיתה, ניצול מושכל של אמצעי התצוגה במוזיאון ושימוש בדרכי הוראה המאפשרות התנסות.

* גיל גרטל ונעם אבן, חברי 'הצוות הדידקטי בע"מ', עוסקים בתכנון ופיתוח דידיקטי במוזיאונים ומרכזי מבקרים. שותפים בפיתוח וביצוע קורס מדריכי ומדריכות מוזיאונים במסגרת קצין חינוך ראשי בצה"ל.

המוזיאון: בית אוסף ובית תצוגה

על פי החוק הנוהג בישראל, מוזיאון מוגדר כמוסד "שיש בו אוסף מוצגים בעלי ערך תרבותי, המציג באופן קבוע את האוסף או חלק ממנו לציבור, ומטרת התצוגה היא חינוך, לימוד או עינוג".² למוזיאון, יש אם כן, שתי משימות מרכזיות: איסוף מוצגים ותצוגה לקהל.

שר החינוך מופקד על ביצוע חוק המוזיאונים והוא רשאי להתקין תקנות, שבעזרתן יוגדר מוסד כמוזיאון. על פי המצב כיום, תקנות החוק נוגעות בעיקרן לאופן השימור של אוסף המוצגים, ופחות לאופן התצוגה לקהל. יוצא מכך, שהמוסדות המוכרים כמוזיאונים הם מוסדות שעמדו בדרישות התקן של איסוף המוצגים ושמירתם. עשרות מוסדות, אשר עניינם בתצוגה לקהל ואין ברשותם אוסף מוצגים, אינם זוכים להגדרה כמוזיאונים.

ואכן, בישראל יש מעל מאה מוזיאונים מוכרים³ ומספר גדול בהרבה של מוסדות שמתפקדים כמוזיאונים מבחינת התצוגה, אך הם בלתי מוכרים לפי חוק המוזיאונים. מספרם של מוסדות אלה אינו ידוע, אך ניתן להעריכו בכמה מאות. בקבוצה זו כלולים בין השאר:

- מרכזי מבקרים באתרי תיירות, כגון מרכז המבקרים בגן הלאומי קומראן.
- מרכזי מבקרים במפעלי תעשייה, כגון מרכז המבקרים של מפעל נשר ברמלה.
- תערוכות בנות-חלוף, כגון 'תערוכת היובל' בגני התערוכה בתל-אביב.
- תצוגות לנושא מוגדר שאין מאחוריהן אוסף חפצים, כגון התצוגה במוזיאון הפלמ"ח.
- תצוגות במוסדות קטנים, שמסיבות שונות אינם עומדים בדרישות התקן להגדרת מוזיאון.

חשוב לקבוע כי כשמדובר בשימוש במוזיאון כסביבת לימוד, ההתייחסות היא לתצוגה בלבד. תלמידי הכיתות הבאים למוזיאון מנצלים את מרחב התצוגה, ואינם מגיעים על פי רוב לעיון באוסף השמור. מסיבה זו, לענייננו, **דינם של המוסדות המוזכרים לעיל – מרכזי מבקרים, בתי מורשת, תערוכות ותצוגות – כדין המוזיאונים המוכרים על ידי חוק המוזיאונים.**

בכל מקום שבו נזכר המונח 'מוזיאון' בחוברת זו, הרי הוא במשמעות הרחבה של 'בית תצוגה' ולא 'בית אוסף'.

בעלי תפקידים שונים שותפים בעבודת המוזיאון מרגע הייזום ותחילת איסוף החומרים לתצוגה ועד למפגש עם המבקרים במוזיאון. כיוון שענייננו כאן במוזיאון כסביבת לימוד,

אין הכוונה לבעלי תפקידים בתחום המינהלי, אלא רק לבעלי תפקידים שיש להם השפעה מכרעת על אופייה של התצוגה במוזיאון.

בהקשר זה ניתן להצביע על ארבעה בעלי תפקידים: היוזם של התצוגה, האוצר, המעצב ואיש ההדרכה. לעתים משמש אדם אחד בכמה תפקידים, אך גם במקרה זה יש מעמד נפרד להשפעתו של כל תפקיד.

חשיבות רבה קיימת לסדר הכרונולוגי בשלבי הפיתוח של התצוגה. בעלי התפקידים השונים מצטרפים לעבודה על פי סדר, כשכל אחד מהם מקבל את העבודה של קודמו כמוצר מוגמר. לפיכך יש שונות במידת השפעתם של בעלי התפקידים השונים על הנעשה במוזיאון.

סדר העבודה השכיח מוצג להלן. זהו מבנה סכמטי, שאינו משקף בהכרח את הנעשה בכל המוזיאונים.

א. היוזם (או 'המשווע לדבר')

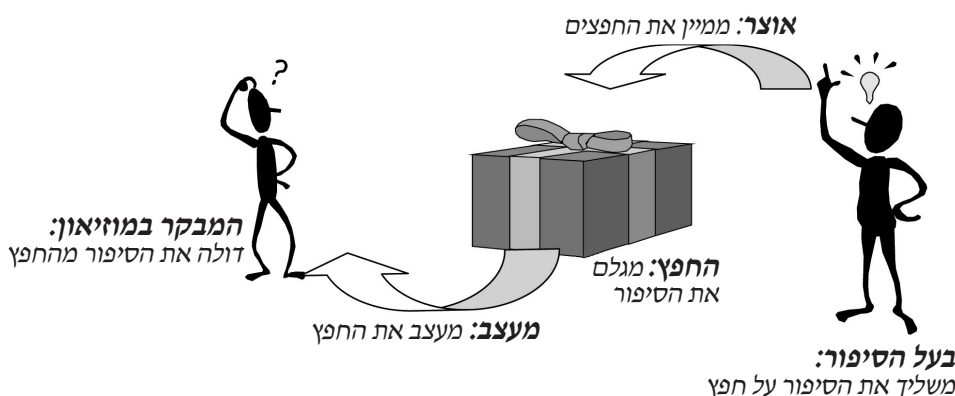
איסוף המוצגים לשימור או לתצוגה החל, ברוב המוזיאונים, כיוזמה של בודדים מתוך מסירותם לנושא התוכן. כך הדבר באספני אמנות למיניה, וכך הדבר בעמותות שנוסדו כדי לקדם רעיון. למשל: התצוגה בבית מורשת העדה הצ'רקסית בכפר ריחאניה החלה ביוזמתו של בן העדה שאסף את חפצי התרבות במשפחתו; התצוגה במוזיאון לח"י החלה ביוזמתם של חברי העמותה שביקשו להנציח את פועלם ואת חבריהם החללים; וכדומה.

במקרים רבים, ומתוך חשיבות הדבר בעיניו, מעורב היוזם בכל תהליכי הפיתוח של המוזיאון, גם אם אינו בעל מקצוע בתפקידים האחרים. בולטת התופעה במוזיאונים לתולדות ההתיישבות, שבהם משמשים זקני היישוב לא רק כיוזמים וחברי הנהלה, אלא גם כמדריכים בפועל.

היוזם של התצוגה בקיא בסיפור התצוגה. זו הבחנה חשובה ביותר, משום שבדרך כלל הוא שוכר את שירותיהם של בעלי תפקידים נוספים שאינם בקיאים כמוהו בסיפור. בולט הדבר במוזיאונים לתולדות הציונות, שם היוזם חווה או השתתף באירועים המוצגים במוזיאון, בעוד שבעלי התפקידים האחרים למדו על האירועים באוניברסיטה.

עבור היוזמים, המוצגים שנאספים הם בעלי משמעות, ומגלמים בתוכם את הסיפור המוכר להם. הם משליכים את הסיפור המוכר לתוך המוצגים.

מצבם של התלמידים המבקרים במוזיאון שונה לגמרי: התלמידים אינם מכירים את הסיפור ולעתים גם לא למדו אודותיו. הם נפגשים עם המוצגים ואמורים לדלות מתוכם את הסיפור.

איור 1: בעלי תפקידים במוזיאון.

ב. האוצר

האוצר הוא המומחה בתחום התוכן של המוזיאון. אם קבענו שהיזום הוא 'בעל הסיפור', הרי ניתן לכנות את האוצר 'בעל הידע'. במוזיאון לאמנות יהיה האוצר בעל השכלה בתחום האמנות, במוזיאון עתיקות יהיה האוצר בעל השכלה בארכיאולוגיה וכדומה.

משימותיו של האוצר נובעות מכוח השכלתו בתחום התוכן והן: הגדרת טיבו וחשיבותו של כל פריט באוסף, סידור ומיון פרטי האוסף, שימור ולעתים אף שחזור וחידוש (רסטורציה) ועוד.

ניתן לומר בהכללה כי האוצר מוזמן על ידי יזום המוזיאון כדי להכניס סדר בדברים. אך יש לזכור כי הסדר שקובע האוצר הוא סדר הנובע מצורכי תחום התוכן. במילים אחרות, שיקוליו נובעים ממידת הנאמנות והמהימנות שבה מייצג כל פריט את הנושא של המוזיאון.

לא נוצר בדרך כלל קשר ישיר בין האוצר ועבודתו לבין התלמידים המבקרים במוזיאון. בולט הדבר במוזיאונים הגדולים, שבהם עובדים האוצרים בארכיונים ובסדנאות הסגורים לקהל המבקרים. עם זאת, השפעתו היא רבה משום שעבודתו מהווה בסיס לבעל התפקיד הבא בשרשרת הפיתוח: המעצב.

ג. המעצב

המעצב הוא המומחה לצורת ההבעה של המוזיאון (זו שבה נפגשים התלמידים): התצוגה. למעצב, בדרך כלל, השכלה באחת ממגמות העיצוב: עיצוב פנים, עיצוב תערוכות, עיצוב גרפי, עיצוב מוצר וכדומה. במוזיאונים שבהם נבנה הבניין או המרחב הפתוח שלידו כחלק מהתצוגה, ישולבו בעלי מקצוע נוספים כגון אדריכל מבנים או אדריכל גנים ונוף.

כיוון שכולם שותפים בהגדרת התצוגה של המוזיאון, נכנה אותם בהכללה בתואר 'מעצב'.

המעצב אינו מומחה בתחום התוכן של התצוגה, ולכן הוא מקבל כמסד לעבודתו את שיקוליהם של הקודמים לו בתהליך הפיתוח: שיקולי היוזמים לגבי מהות הסיפור שהמוזיאון אמור לשרת ושיקולי האוצר לגבי תחום התוכן (בלשון פדגוגית: מבנה הדעת של הנושא). על אלה מוסיף המעצב את יכולתו המקצועית בתחומי האסתטיקה וההבעה החזותית.

בתכנית העיצוב של התצוגה, תוך שילוב הצרכים שהוזכרו, מתקבלות החלטות לגבי מסלול ההתקדמות לאורך התצוגה, אמצעי התצוגה (תמונות, דגמים וכדומה), השטח היחסי שניתן לכל תת-נושא בתצוגה, השפה והסגנון הלשוני בשלטי ההסבר ועוד.

ד. אנשי ההדרכה

ברוב המוזיאונים מצוי צוות מדריכים מקומי מומחה. עם זאת, אנו שואפים לראות במורי הכיתות שותפים מלאים לפעילות הלימודית והחינוכית במוזיאון. בחרנו במונח 'אנשי הדרכה' כדי לציין את העבודה המשותפת של המדריכים המקומיים ושל מורי הכיתות.

ניסיוננו מלמד כי רוב המוזיאונים בישראל הוקמו מבלי שאנשי הדרכה היו שותפים פעילים בתהליך התכנון והפיתוח. מקומם של אלה מגיע לאחר שהתצוגה מוכנה. באיור 1 (ראו עמוד 8) מתוארים המבקרים כמי שדולים את הסיפור מתוך המוצגים. בהתאם לכך ניתן לקבוע את תפקידם של אנשי ההדרכה כמי שיסייעו למבקרים לדלות את הסיפור או כמי שיסייעו למוצגים להביע את סיפורם.

על אנשי ההדרכה חלה האחריות למפגש המעשי של המבקרים עם התצוגה. ניתן להתייחס אל התצוגה במוזיאון כאל מוצר מוגמר, ואל איש ההדרכה כאל מי שתפקידו להתאים את המוצר לצרכים המשתנים של הקהל ההטרוגני.

קשיים בניצול סביבת המוזיאון

המוזיאון, כפי שתואר עד כה, מציב קשיים אחדים בפני מורים ותלמידים, המשתמשים בו כסביבת לימוד.

א. כיתות תלמידים כקהל מבקרים במוזיאון

קהל היעד של המוזיאונים הוא רחב ומגוון. אפשר אף לקבוע כי סגל המוזיאון שואף למבקרים רבים ככל האפשר. הנתונים מלמדים כי בישראל מבקרים 4.5 מיליון אנשים בשנה במוזיאונים. ישראל היא בין המדינות המובילות בעולם בתחום זה.⁴ קהל היעד במוזיאונים נחלק באופן ברור למבקרים בודדים, אשר מגיעים ביוזמתם מתוך עניין בנושא המוצג, ולמבקרים בקבוצות, אשר מגיעים ביוזמת מארגן הסיום ובאחריות מדריך הקבוצה.

מבין קהלי הקבוצות יש להבדיל בין קבוצות אשר ההצטרפות אליהן היא מתוך בחירה של החברים, למשל אנשים שנרשמו ביוזמתם לטיול שתכניתו פורסמה בעיתון, ובין קבוצות שבהן נוכחות החברים היא בגדר חובה, למשל קבוצות תלמידים וחיילים.

בפסקה הקודמת קבענו שתפקיד אנשי ההדרכה ליצור התאמה בין התצוגה (כמוצג מוגמר) לבין קהל היעד. בעקבות תיאור קהלי היעד מסתבר כי קבוצות תלמידים המבקרות במוזיאון הן סוג הקהל שבו מלאכת ההתאמה היא ההכרחית והמורכבת ביותר.

הקשיים המרכזיים הנובעים מטיבו של קהל היעד:

1. התלמידים אינם שותפים, בדרך כלל, בבחירת המוזיאון ובעיצוב תכנית הביקור, מצב שעלול לפגוע במוטיבציה.
2. הנושאים שבהם ממוקד הביקור נבחרים מתוך המצאי במוזיאון ולעתים אין לרשות התלמידים ידע קודם בסיסי בתחום התוכן.
3. הזמן העומד לרשות הקבוצה הוא קצוב ותלוי בתכנית הטיול ולא רק במידת העניין שמגלים המבקרים.
4. כאשר עומדת קבוצה אל מול פריט תצוגה בודד, ייתכן שאנשים מספר לא יראו את המוצג או לא ישמעו את המדריך.
5. בקבוצה קיימת דינמיקה חברתית אשר משפיעה על מידת העניין והריכוז של החברים בקבוצה.

ב. התצוגה במוזיאון

התצוגה במוזיאון לא נבנתה מלכתחילה רק כסביבת לימוד, וקהל תלמידים אינו קהל היעד היחידי שנלקח בחשבון בתכנון. כפי שניסינו להצביע בתחילת הדברים, שיקולי השותפים לתכנון התצוגה ממוקדים בעיקר בתחום התוכן ובתחום ההבעה החזותית. מצב זה יוצר שלושה מכשולים מרכזיים בדרך לשימוש במוזיאון כסביבת לימוד:

1. ריבוי מוצגים. פעמים רבות שואף האוצר להציג מוצגים רבים על מנת לבטא את נושא התצוגה באופן מלא ומדויק. למשל, בתצוגה העוסקת בכלי יודאיקה יבקש האוצר להצביע על כל מגוון תשמישי הקודש שהגיעו לאוסף המוזיאון. מבחינת תחום התוכן, לא נכון להשתמש בכלי בודד כמייצג את כל מגוון התופעה. גם המעצבים נוטים להרבות במוצגים מתוך כוונה להרשים את המבקרים בהיקף התופעה המוצגת. עבור קהל תלמידים העושר מהווה, בדרך כלל, גורם מפריע, מבחינת 'מרוב עצים לא רואים את היער'.

2. אל געת. המוצגים באוסף המוזיאון הם נכסי תרבות שנמצאו ראויים לשימור. החשיפה לקהל המבקרים מסכנת את שלמותם, ולכן ברוב המקרים הם מוגנים מאחורי חלון זכוכית, שרשרת ברזל ועיניהם הפקוחות של שומרים. לתלמידים מותר 'לראותם בלבד', מצב שמגביל עד מאוד את היכולת להתייחס לתופעה במתודות למידה מגוונות. בסוגיה חשובה זו חלים בשנים האחרונות שינויים בתפיסת המוזיאונים.⁵ נזכיר כי יש בישראל כמה מוזיאונים שדוגלים בסיסמה 'מותר לגעת במוצגים', ובראשם המוזיאונים למדע וטכנולוגיה בחיפה ובירושלים. גם מוזיאונים לתולדות ההתיישבות נוטים יותר ויותר לאפשר לתלמידים מגע עם התצוגה באמצעות שימוש בבגדים ובכלי עבודה בני התקופה. דוגמה טובה לכך היא אתר חומה ומגדל בגן השלושה (ניר-דוד).

3. הוד והדר. המוזיאונים נתפסים, בדרך כלל, כמוסדות תרבות במובן הקלסי של המילה. אולי כאן המקום להזכיר את מקור המילה מוזיאון: ההיכל של המוזות, שהיו ממונות במיתולוגיה היוונית על ההשראה הספרותית, המדעית והאמנותית. עיצוב מבנה המוזיאון ועיצוב התצוגה משרתים רעיון זה על ידי יצירת תחושה של הוד והדר בחלל המוזיאון. באופן מעשי בא הדבר לידי ביטוי ביצירת חללים גדולים ומרשימים, אקוסטיקה בעלת תהודה ושימוש בחומרים יקרים ומיוחדים. גם קהל המבקרים שותף ליצירת האווירה, למשל בהתנהגותו השקטה והמנומסת.

כל אלה משרתים יפה את צורכי המוזיאון, אך מפריעים לקבוצות תלמידים. ראשית, עיצוב כזה מדגיש את הריחוק בין המוצגים לבין התלמידים ומונע שימוש במתודות של למידה פעילה. שנית, האווירה מחייבת כללי התנהגות נוקשים, אשר עצם הניסיון לכפות אותם על התלמידים מעכיר את האווירה.

המוזיאון כסביבת לימוד – פתרונות אפשריים*

על יסוד הקשיים שהוצגו, בהקשר לקהל התלמידים ובהקשר לתצוגה במוזיאון, אנו מגיעים למסקנה הבאה: הביקור במוזיאון עם כיתות תלמידים במסגרת בית ספרית אינו מהלך פשוט אשר יניב תוצרים חיוביים רק מעצם קיומו. להפך – למען ניצול הפוטנציאל החינוכי והלימודי במוזיאון, יש לפתח תכנית ביקור במוזיאון התואמת את הצרכים הייחודיים של כל כיתת תלמידים.

בעת פיתוח תכנית הביקור נמליץ להיעזר בדגשים הבאים: קישור לתכנית הלימודים, ניצול אמצעי תצוגה ייחודיים ודרכי הוראה המאפשרות התנסות.

א. מעורבות המורים בתכנון ההדרכה

ניתן להתגבר על הקשיים הנובעים מטיבו של קהל היעד, דהיינו – קבוצות תלמידים, רק באמצעות מורה הכיתה, המכיר את תלמידיו ויודע כיצד להתאים את התצוגה במוזיאון לצורכיהם.

המורים יכולים להשתתף בתכנון משך הביקור, בבחירת הדגשים התכניים, בניסוח עזרי ההדרכה מבחינת הסגנון הלשוני, בבחירת מתודות הפעולה ועוד.

מורים השותפים לעיצוב תכנית ההדרכה יוכלו להכין את תלמידיהם ביתר הצלחה לקראת הביקור במוזיאון (על חשיבות שיעור ההכנה, ראו במקור מספר 1).

ב. קישור לתכנית הלימודים (או להתרחשות בית ספרית אחרת)

נבהיר תחילה כי במונח 'תכנית לימודים' אנו כוללים כל פעילות המתרחשת בבית הספר, גם אם איננה חלק מתכנית לימודים רשמית וכתובה.

קשר בין תכנית ההדרכה במוזיאון לבין תכנית הלימודים עונה על שניים מהקשיים שהוצגו: מידת השיתוף הנמוכה של התלמידים בתכנון הביקור וריבוי הנושאים המוצגים במוזיאון.

באמצעות הקשר התוכני בין הלימודים בבית הספר לבין ההתרחשות במוזיאון, יהפוך הביקור במוזיאון לאירוע מוגדר שתכליתו ברורה לתלמידים. כדי שדבר זה יתרחש, חייבים, גם כאן, לדרוש את מעורבותם המלאה של מורי הכיתות בתכנון הביקור במוזיאון! מורי כל המקצועות יכולים להיות יוזמי הביקור במוזיאון, או לקבל את הביקור כחלטה קיימת ולנסות לנצל את הצלחה לצורכיהם.

* במקביל לקריאה מומלץ לעיין במודל המוצג בעמוד 17.

- לשם כך על המורה לבצע שתי פעולות:
1. מיפוי תחנות הלימוד במוזיאון, על מנת לעמוד על הנושאים והמוצגים הקיימים בו.
  2. מיפוי תכנית הלימודים, על מנת לאתר את הנושאים שבמהלך הוראתם ניתן להיעזר במצאי הקיים במוזיאון.
- דוגמאות למהלך עבודה זה ראו בחלקים הבאים בחוברת.

ג. ניצול מושכל של אמצעי התצוגה

במוזיאון נעשה שימוש באמצעי תצוגה אחדים: מוצגים, דגמים, תמונות, מפות, סרטים ועוד. כאשר בוחרים להשתמש באמצעי תצוגה מסוימים, ניתן לוותר על שימוש בחלקים מהתצוגה שבהם קיים ריחוק מוגזם בין המוצגים לבין התלמידים, או בחלקים מהתצוגה שאינם נוחים לעבודה מול קבוצות מרובות משתתפים. בכך אנו עונים על הקשיים האחרים שהוצגו.

זאת ועוד, שימוש באמצעים שקיימים רק במוזיאון – ולא ניתן להביאם לכיתה – יהפוך את הביקור במוזיאון לכדאי, על אף הקשיים שהוצגו.

להלן כלים לבחירת אמצעי התצוגה הייחודיים למוזיאון:

1. **מוצגים.** יש לבחון עד כמה נעשה שימוש במוצגים שאין אפשרות להציגם לתלמידים מחוץ לסביבת המוזיאון. למשל: חפצים שקיימים רק באוסף המוזיאון כגון כד עתיק עם עיטורים מיוחדים; דגמים המסבירים עקרון פעולה כגון המחשה של פעולת גלים בחוף הים; תמונות, מפות ותרשימים שעוצבו בהתאמה לתצוגה מול קבוצה כגון מפת הערים הגדולות בעולם העתיק.

2. **עזרים מיוחדים.** כמו במבחן המוצגים, גם כאן יש לשקול עד כמה עזרי ההדרכה המיוחדים ניתנים לשימוש רק בסביבת המוזיאונים. הכוונה לסרטים, מיצגי אור וקול, עמדות מחשב ועזרי מולטימדיה אחרים.

3. **מדריכים.** לגבי מדריכי המוזיאונים יש לבחון אם מידת מקצועיותם הגבוהה תואמת את צורכי הכיתה. כישורים מיוחדים של מדריכים יכולים לאפשר שימוש בדרכי הוראה נוספות כגון לספר סיפור, לארגן פעילות דרמה או להפעיל משחק כיתתי.

בחלק מהמוזיאונים יכולים התלמידים להיפגש עם איש עדות כגון מפגש עם אומן או אמן בעבודתו או מפגש עם אדם שלקח חלק באירוע היסטורי המוצג במוזיאון.

4. **'המקום של ההתרחשות'.** בחלק מהמוזיאונים ניתן לבקר במקום של ההתרחשות

המאפשר למבקרים התנסות תחושתית התואמת את הנושא הנלמד. כל מרכיבי התפאורה של המקום אמורים לאפשר תפיסה תחושתית, שלא ניתן להעבירה באמצעים העומדים לרשות המורים בכיתות. מסיבה זו מומלץ ביותר לנצל מרחבים אלה במוזיאונים. למשל, כניסה לחלל הפנימי של אניית מעפילים, שהות באוהל בדואי, ביקור בסדנת עבודתו של אמן ועוד.

ד. שימוש בדרכי הוראה המאפשרות התנסות

דרכי ההוראה שבהן נשתמש במוזיאון יקבעו במידה רבה את הצלחת הביקור, משום שהן מהוות את חוליית הקישור בין התלמידים לבין הנושאים והמוצגים שאליהם בחרנו להתייחס.

כבר בראשית הדברים קבענו, כי פעולת המבקר במוזיאון היא דליית הסיפור מתוך המוצגים (ראו איור 1). לפיכך חייבות דרכי ההוראה **לאפשר מפגש בלתי אמצעי בין התלמידים לבין המוצגים**.

מצב זה ייתכן על ידי תכנון התנסויות של התלמידים בהתייחסות לתצוגה. נצביע על שני סוגים של התנסויות, התואמות את סביבת המוזיאון:

1. התנסות מחקרית. בדרך הוראה זו נשלחים התלמידים לבחון את המוצגים. כדי ליצור מפגש בלתי אמצעי יש לחלק את הכיתה לצוותים מספר, ולתת לכל צוות משימות ברורות לפעילות. כדי לאפשר פעילות מסודרת מכיל דף המשימה שלושה מרכיבים:

- היכן למצוא את המוצגים.
- מה לבדוק בכל מוצג.
- הכוונה למסקנות הנדרשות.

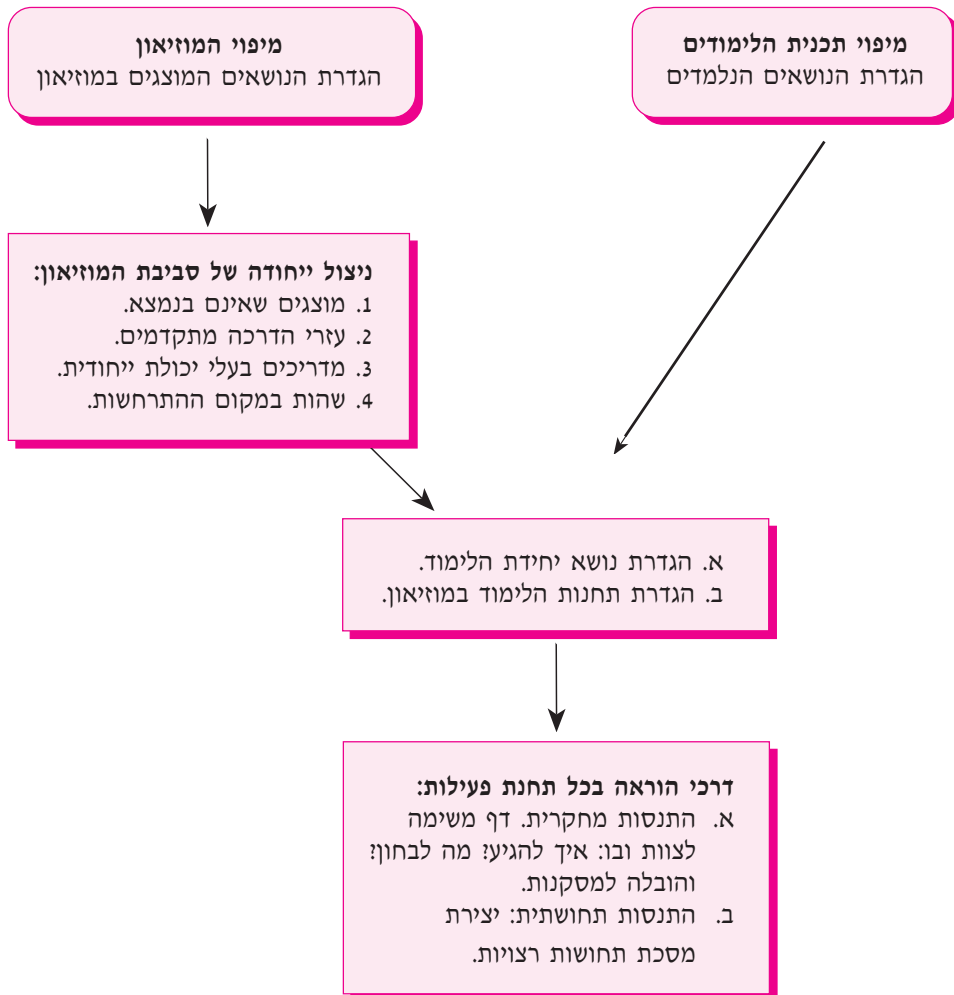
התנסות מחקרית יכולה להיות מדידה של תכונות המוצג, השוואה בין מוצגים שונים, הגדרה של חומרים ועוד.

2. התנסות תחושתית. בדרך הוראה זו מכניסים את התלמידים לתוך מסכת של תחושות התואמות את הנושא הנלמד. הכיתה יכולה לפעול כקבוצה אחת בהתאם לגודל החלל. פעילות התלמידים אינה שכלתנית כמו בהתנסות המחקרית, אלא חווייתית. עצם שהותם בחלל ההתנסות אמורה להעביר אליהם את המסרים הרצויים.

התנסות תחושתית יכולה להיות הקשבה לסיפור, צפייה במיצג או השתתפות במיצג בתוך חלל תפאורה מתאים, ביקור במקום ההתרחשות של תופעה ועוד.

מודל עבודה לפיתוח מערכי שיעור במוזיאון

בחרנו לסכם את הדברים בעזרת מודל עבודה לפיתוח יחידת לימוד במוזיאון. המודל מייצג את העקרונות שתוארו לעיל ותואם את מודל העבודה לפיתוח יחידת לימוד חוץ כיתתית שנוסח על ידי ניר אוריון.¹

הערות ומקורות

1. ניר אוריון, **הוראה בסביבת הלימוד החוץ כיתתית**, האגף לתכניות לימודים, התשנ"ו.
2. חוק המוזיאונים, התשמ"ג 1983. נתקבל בכנסת ביום י' בתמוז התשמ"ג, 21 ביוני 1983.
3. מספר המוזיאונים המוכרים לפי: המחלקה למוזיאונים, מינהל התרבות, משרד החינוך התרבות והספורט.
4. מספר המבקרים במוזיאונים לפי: אסתר סולטן, הממונה על המחקר במשרד התיירות, הרצאה בהשתלמות מנהלי מוזיאונים, אוקטובר, 1998.
5. תהליך השינוי במוזיאונים מפורט במאמר הפתיחה בספר: יהודית ענבר ואלי שילר, **מוזיאונים בישראל**, הוצאת אריאל, 1990.